

KS. WIESŁAW WENZ
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
MICHAŁ SKWIERCZYŃSKI
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

OCHRONA PRAW AUTORSKICH PROFESA ZAKONNEGO *POST MORTEM AUCTORIS*

Treść: Uwagi wprowadzające. – 1. Zakonna osoba prawna – podmiot kanonicznie i *ex testamento* profesa zakonnego (twórca) uprawniony do ochrony autorskich praw majątkowych. – 2. Przedmiot i środki ochrony autorskich praw majątkowych. – 3. Problem wygasalności autorskich praw majątkowych. – 4. Wykonywanie autorskich praw osobistych zmarłego profesa zakonnego. – Zakończenie.

Uwagi wprowadzające

Patron Europy św. Benedykt z Nursji – założyciel najstarszego katolickiego zakonu mniszego, a według tradycji również autor reguły benedyktyńskiej, jej główne motto zawarł w słowach: *ora et labora*, czyli *módl się i pracuj*. Została ona bardzo dobrze przyjęta w Kościele, dając podstawę do rozwoju różnorodnych form życia zakonnego. Na przestrzeni wieków stanowiła też istotny element formacji w wielu instytutach zakonnych, uwrażliwiając ich członków m.in. na potrzebę podejmowania pracy twórczej, jako szczególnego wyrazu troski i odpowiedzialności za Kościół, a zarazem odpowiedzi na przesłanie płynące z ewangelicznej przypowieści o talentach (Mt 25, 14-30).

Ten intelektualny wysiłek zakonników, którego trwałym owocem były i są najczęściej utwory wyrażone słowem pisanym i drukowanym, należy obecnie postrzegać z uwzględnieniem dość złożonego

instrumentarium prawnego, w skład którego wchodzi w szczególności przepisy: Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹, prawa własnego danego instytutu zakonnego, a także prawa państwowego, w tym przede wszystkim kodeksu cywilnego² oraz ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych³. Prawodawca kościelny w kan. 22 KPK/83 dokonał bowiem warunkowej recepcji norm prawa państwowego do porządku kanonicznego, wskazując, że ustawy cywilne, do których odsyła prawo kościelne, należy zachować w prawie kanonicznym z tymi samymi skutkami, o ile nie są przeciwne prawu Bożemu i o ile prawo kanoniczne czego innego nie zastrzega. I choć ten ogólny przepis odsyła do ustaw cywilnych, to należy przez nie rozumieć cały system prawa świeckiego, obowiązujący w danym państwie. Nie chodzi tu zatem tylko o prawo cywilne, rozumiane jako gałąź prawa⁴. To odesłanie prawodawcy kościelnego ma doniosłe znaczenie w odniesieniu do omawianej tu tematyki, albowiem w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. brak jest regulacji odnoszących się wprost do zagadnienia praw autorskich w Kościele katolickim. Dopiero promulgowany w 1990 r. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich⁵ wypełnił tę lukę prawną i w kan. 666 § 1 przyznał prawo do własności intelektualnej autorowi, zaznaczając, że „dzieło intelektualne autora jest

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, tekst dwujęzyczny, E. Szafrowski (tłumaczenie) i komisja naukowa pod red. K. Dynarskiego, Poznań 2008, (dalej KPK/83).

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2017 r. poz.459 ze zm. (dalej k.c.).

³ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 880 ze zm. (dalej u.p.a.p.p.).

⁴ Zob. J. KRUKOWSKI, R. SOBAŃSKI, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, *Księga I - Normy ogólne*, Poznań 2003, s. 77 i n.

⁵ *Codex canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990); *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich* promulgowany przez papieża Jana Pawła II, przekład polski L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002.

pod ochroną prawną, zarówno gdy tworzy jego uprawnienia osobiste, jak też jako źródło praw dziedzicznych”⁶.

1. Zakonna osoba prawna – podmiot kanonicznie i *ex testamento* profesza zakonnego (twórcy) uprawniony do ochrony autorskich praw majątkowych

Instytuty zakonne (w ramach których działają zakonne osoby prawne: prowincja zakonna, opactwo, klasztor niezależny, dom zakonny) są rodzajem instytutów życia konsekrowanego. Ich członkowie w myśl kan. 607 § 2 KPK/83, zgodnie z własnym prawem, składają śluby wieczyste lub czasowe, ale odnawiane po upływie czasu oraz podejmują braterskie współżycie we wspólnocie. Ma ono służyć temu, aby członkowie instytutu byli dla siebie wzajemnym wsparciem w wypełnianiu własnego powołania, natomiast świadectwo wspólnego życia powinno być przykładem powszechnego pojednania w Chrystusie (kan. 602 KPK/83). Życie wspólnotowe profesów zakonnych nie polega więc jedynie na włączeniu się do stowarzyszenia w charakterze członka i realizowaniu jego celów. Jego istotę wyraża praktykowanie trzech rad ewangelicznych (ubóstwa, czystości i posłuszeństwa) we wspólnocie zakonnej, tj. w tym samym domu i zgodnie ze wspólną dyscypliną⁷.

Praktyka rad ewangelicznych istniała od początku życia zakonnego⁸ i chociaż początkowo niewyrażana w formie słownej, zawsze stanowiła przedmiot profesji zakonnej⁹. Na tej mocy dokonuje ona

⁶ Szerzej na ten temat zob. M. SKWIERCZYŃSKI, *Kościelna osoba prawna jako licencjobiorca autorskich praw majątkowych*, *Kościół i Prawo*, t. 6, nr 1 (2017), s. 43-44.

⁷ Por. M. LOPEZ ALARCON, w: P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 500.

⁸ O trzech ślubach zakonnych po raz pierwszy wyraźnie jest mowa w XII wieku przy profesji u kanoników regularnych św. Genowefy, a także w regułach zakonu trynitarzy oraz św. Franciszka z Asyżu. Szerzej na ten temat zob. J.R. BAR, J. KAŁOWSKI, *Prawo o instytutach życia konsekrowanego*, Warszawa 1985, s. 111.

⁹ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 2, cz. III, *Księga II: Lud Boży. Część III: Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, Lublin 1990, s. 143, Lublin 1990, s. 143.

konsekracji, przez którą profes oddaje się całkowicie Bogu, któremu pragnie ofiarować swoje życie. Śluby zakonne stają się zatem aktem cnoty religijnej i szczególniejszą konsekracją, na mocy której człowiek ofiarowuje się Bogu¹⁰. Bowiem zgodnie z kan. 1191 § 1 KPK/83 ślub jest świadomą i dobrowolną obietnicą uczynioną Bogu, mającą za przedmiot dobro możliwe i większe, który należy wypełnić z cnoty religijności. Człowiek wstępując do konkretnego instytutu pragnie i zobowiązuje się, że wszystko cokolwiek będzie czynił, będzie dla dobra zgromadzenia i Kościoła¹¹.

Zobowiązanie profesora do ubóstwa łączy się z określonymi obowiązkami w sferze materialnej. I tak, zgodnie z kan. 668 § 1 KPK/83 zdanie pierwsze, zakonnicy powinni przed pierwszą profesją przekazać, komu zechcą, zarządzanie swoimi dobrami oraz – jeśli konstytucje czego innego nie postanawiają – w sposób wolny zadysponować ich użytkowaniem i korzystaniem z dochodów. To zrzeczenie ma być dokonane formalnie – a jeśli to możliwe, także ze skutkiem w prawie cywilnym – jeszcze przed profesją wieczystą i z zastrzeżeniem, że nabierze pełnej mocy prawnej od momentu profesji¹². Szczególnie istotną treść normatywną zawiera § 5 tegoż kanonu, stanowiąc: „Profes, który ze względu na naturę swego instytutu zrzekł się całkowicie swoich dóbr, traci zdolność nabywania i posiadania, stąd nieważnie podejmuje akty przeciwne ślubowi ubóstwa. Co jednak przechodzi na niego po dokonaniu zrzeczenia, przechodzi na instytut zgodnie z własnym prawem”. W znaczeniu dosłownym niezdolność do nabywania i posiadania dóbr, tak jak nieważność czynności przeciwnych ślubom ubóstwa, dotyczy tylko tych profesów, którzy ze względu na charakter instytutu *musieli* zrzec się całkowicie swoich dóbr. Taki zakonnik traci zdolność nabywania i posiadania dóbr materialnych. Gdyby dokonywał czynności prawnych przeciwnych

¹⁰ J.R. BAR, J. KAŁOWSKI, dz. cyt., s. 113.

¹¹ Por. E. GAMBARI, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, Kraków 1998, s. 296.

¹² M. LOPEZ ALARCON, w: P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 537.

ślubowi ubóstwa, są one nieważne. Dobra, które w przyszłości nabyte, stanowiąc będą własność instytutu, do którego należą. Prawo własne zakonne może określić dokładniej osobę prawną, której one przypadają, czy inne praktyczne szczegóły¹³. Inna będzie natomiast sytuacja profesa wieczystego w instytucie, gdzie zrzeczenie jest fakultatywne. Nie jest wykluczone, że taki profes zachowuje wtedy prawo nabywania czy posiadania dóbr. Ewentualne jego czynności wbrew prawu kanonicznemu nie muszą nosić cechy nieważności¹⁴.

Przynajmniej przed złożeniem profesji wieczystej zakonnicy mają sporządzić testament, ważny również wobec prawa cywilnego (kan. 668 § 1 KPK/83 zdanie drugie). Zakonnik na podstawie kan. 668 § 2 KPK/83 ma prawo dokonać zmiany testamentu. Ze względu jednak na ślub ubóstwa na zmianę dyspozycji testamentalnych wymagane jest uzyskanie zezwolenia kompetentnego przełożonego¹⁵ oraz wykazanie słusznej przyczyny.

Zgodnie z art. 922 § 1 k.c. następstwo prawne po zmarłym, inaczej zwane dziedziczeniem, ma charakter sukcesji uniwersalnej. Zakonna osoba prawna, tak jak każdy inny spadkobierca, na mocy jednego zdania, jakim jest otwarcie spadku, wstępuje w ogół praw i obowiązków zmarłego członka instytutu zakonnego. Dziedziczeniu podlegają także autorskie prawa majątkowe¹⁶. Nie wchodzi natomiast w skład spadku uprawnienia mające charakter osobisty¹⁷.

Przechodząc na grunt prawa autorskiego, w kontekście omawianego zagadnienia szczególnie istotne znaczenie ma art. 79 ust. 1

¹³ A. DOMASZK, *Ślub ubóstwa zakonnika w relacji do zagadnienia dóbr kościelnych*, Prawo Kanoniczne 57 (2014) nr 1, s. 68.

¹⁴ Por. B.W. ZUBERT, dz. cyt., s. 173.

¹⁵ *Codex Iuris Canonici auctoritate Pii X Pontificis Maximi iussu digestus. Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-523, był bardziej wymagający. Zgodnie z kan. 583, 2° jakkolwiek zmianę testamentu można było dokonać za zgodą Stolicy Apostolskiej.

¹⁶ Por. J. PIĄTOWSKI, H. WITCZAK, J. KAWAŁKO, w: *Prawo spadkowe*, B. Kordasiewicz (red.), System prawa prywatnego, t. 10, Warszawa 2013, s. 103-104.

¹⁷ Szerzej P. ŚLĘZAK, *Dziedziczenie praw majątkowych w świetle polskiego prawa autorskiego*, Rejent 2007, nr 1, s. 99 i n.

u.p.a.p.p., w którym ustawodawca, wskazując na zakres przedmiotowy ochrony autorskich praw majątkowych (zagadnienie to zostanie szerzej omówione w dalszej części), posługuje się (w znaczeniu podmiotowym) terminem „uprawniony”. Kluczowe jest tu zwłaszcza rozstrzygnięcie następującej kwestii: jaki podmiot – profes zakonny (autor), czy też zakonna osoba prawna – posiada prawną legitymację do ochrony autorskich praw majątkowych, a więc może występować na gruncie prawa autorskiego w roli „uprawnionego”, wykorzystując przewidziane przez prawo środki. Mając na względzie tylko przepisy prawa autorskiego, można wywieść na podstawie przepisu art. 17 u.p.a.p.p. (pierwszej jednostki redakcyjnej Rozdziału III. oddział 2. *Autorskie prawa majątkowe*) skądinąd słuszny wniosek, że tym podmiotem jest twórca, skoro jemu przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Nie można jednak zapomnieć, że autorskie prawa majątkowe mogą być – w przeciwieństwie do autorskich praw osobistych – przedmiotem zbycia w drodze dziedziczenia lub na podstawie umowy (art. 41 ust. 1 pkt 1 u.p.a.p.p.). A ich zbywcą na gruncie prawa kanonicznego może być profes zakonny, który złożył publiczny ślub ubóstwa¹⁸, o czym bardzo jednoznacznie, żeby nie powiedzieć arbitralnie, rozstrzyga kan. 668 § 3 zdanie pierwsze KPK/83, który stanowi: „Cokolwiek zakonnik nabywa własnym staraniem lub ze względu na instytut, nabywa to dla instytutu”. Podkreślenia wymaga, że prawodawca kościelny nieprzypadkowo użył tu łacińskiego wyrazu „quidquid”, którego znaczenie dość dobrze oddaje polskie „cokolwiek”. I choć kanon ten odnosi się przede wszystkim do rzeczy materialnych, to – jak należy sądzić – celem prawodawcy kościelnego było nadanie instytutowi zakonnemu uprawnienia do nabywania wszelkich dóbr, a więc także niematerialnych, jeśli posiadają one wartość ekonomiczną. Do tego sposobu nabycia zalicza się bowiem wszystko, co zakonnik zyskuje

¹⁸ Zob. kan. 600 KPK/83: „Ewangeliczna rada ubóstwa do naśladowania Chrystusa, który będąc bogaty stał się dla nas cierpiącym niedostatek, prócz życia w rzeczywistości i w duchu ubogiego, prowadzonego pracowicie w trzeźwości i dalekiego od ziemskich bogactw, niesie ze sobą zależność i ograniczenie w używaniu dóbr i dysponowaniu nimi, zgodnie z własnym prawem poszczególnych instytutów.”

dzięki swojej pracy i wykorzystaniu całokształtu swoich uzdolnień ludzkich – intelektualnych, manualnych, artystycznych, poprzez swoją operatywność w domu zakonnym, czy poza nim itp. Owoce tej aktywności są naturalnie jego dziełem, on staje się ich przyczyną sprawczą, ale zgodnie z normą kanoniczną nabywa je dla instytutu¹⁹. A nie sposób w tym miejscu nie zauważyć, że głównym źródłem nabycia przez profesa zakonnego praw autorskich do własnych utworów jest praca intelektualna, a więc „własne staranie” (łac. „*propria industria*”), co wydaje się być wyjątkowo zbieżne z treścią analizowanego kanonu.

Mając powyższe na względzie, należy skonstatować, że co do zasady podmiotem uprawnionym z tytułu autorskich praw majątkowych do utworów profesa zakonnego jest zakonna osoba prawna, z którą związał się ślubem ubóstwa, która nabywa je *ex lege*, bez potrzeby zawierania w tym względzie jakichkolwiek dodatkowych umów, gdyż taki stan rzeczy jest prostą konsekwencją złożenia przez zakonnik w akcie profesji całego siebie Bogu w ofierze (kan. 607 § 1 KPK/83)²⁰. Zauważyć przy tym należy, że zawarcie umowy przenoszącej na zakonną osobę prawną autorskie prawa majątkowe do wszystkich utworów profesa lub wszystkich utworów mających powstać w przyszłości byłoby prawnie nieskuteczne, albowiem ustawodawca takie umowy obarczył sankcją nieważności, o czym wprost stanowi art. 41 ust. 3 u.p.a.p.²¹

Ponadto konieczne wydaje się podkreślenie, że trudno mówić o faktycznym nabyciu przez podmiot zakonny autorskich praw majątkowych profesa, gdy nie wiąże się to z realną możliwością uzyskania wymiernych korzyści ekonomicznych, i to w stosunkowo nieodległym

¹⁹ B.W. ZUBERT, *Dochody zakonników i członków stowarzyszeń życia apostołskiego nabywane „własnym staraniem” lub „ze względu na instytut”* (por. kan. 668 § 3 i kan. 741 § 2), w: *Służba i praca. Materiały II Międzynarodowego Sympozjum Prawa Zakonnego* (Lublin, 17–18 X 1994), red. B.W. Zubert i E. Szczot, Lublin 1996, s. 114.

²⁰ Tamże, s. 114.

²¹ Szerzej na ten temat W. WENZ, M. SKWIERCZYŃSKI, *Skutki prawne wadliwych czynności prawnych kościelnych jednostek organizacyjnych w zakresie spraw majątkowych*, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 22(2014) nr 1, s. 127-156.

czasie, czego potwierdzeniem może być np. zawarcie przez zakonnika umowy wydawniczej²². Także wtedy, gdy twórca utworu, utrwalonego w formie rękopisu, czy też zapisu na informatycznym nośniku danych (np. przenośnym dysku), z takich czy innych powodów, nie wyraża aktualnie woli na jego rozpowszechnianie – kan. 668 § 3 KPK/83 nie może mieć zastosowania. Skoro bowiem dzieło profesza zakonnego ma nie przysparzać obecnie żadnych korzyści materialnych, a ich uzyskanie w przyszłości jest zdarzeniem przyszłym i niepewnym, to trudno mówić w takiej sytuacji, że faktycznie zaistniał przypadek nabycia autorskich praw majątkowych, a nabywcą jest zakonna osoba prawna. Stan taki może jednak ulec zmianie, i to zarówno za życia zakonnika w związku z przyzwoleniem autora na rozpowszechnianie utworu, jak również po jego śmierci, np. w wyniku wykonania rozrządzenia testamentowego lub na mocy przepisów własnych instytutu zakonnego, w myśl których *post mortem* na instytut przechodzą wszystkie prawa majątkowe nabyte przez profesza wieczystego po złożeniu ślubu ubóstwa.

2. Przedmiot i środki ochrony autorskich praw majątkowych

Podstawowym przedmiotem ochrony prawa autorskiego jest utwór, czyli zgodnie z art. 1 ust. 1 u.p.a.p.p. „każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia”. Ustawodawca nie poprzestał na ogólnej definicji utworu i w ust. 2 dokonał egzemplifikacji utworów w formie katalogu otwartego, wymieniając na pierwszym miejscu utwory wyrażone słowem, a wśród nich literackie, publicystyczne i naukowe. W myśl art. 1 ust. 3 u.p.a.p.p. utwór

²² Por. F. BOGDAN, *Prawo zakonów, instytutów świeckich i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Poznań 1988, s. 273. Autor wyraża pogląd, że autorskie prawa majątkowe do utworów naukowych czy beletrystycznych, mogą należeć do profesza i nie należy je wiązać z przedmiotem ślubu ubóstwa. Kwalifikacja ta ulega jednak zmianie, gdy pojawia się aspekt ekonomiczny w postaci spieniężenia maszynopisu, czy jego płatnego wydrukowania.

jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nieukończoną.

Istotą autorskich praw majątkowych jest prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu (art. 17 u.p.a.p.p.). Zespół tych uprawnień określany jest jako tzw. monopol autorski, którego konstrukcja zbliżona jest do prawa własności, a więc pozostaje prawem podmiotowym o charakterze bezwzględny²³. Przez korzystanie należy rozumieć wszelkie formy czynności faktycznych i prawnych, na podstawie których inny podmiot na określonych warunkach uzyskuje możliwość korzystania z utworu²⁴. Prawo do korzystania z utworu obejmuje dwie składowe: prawo do utrwalania, tj. sporządzenia materialnego nośnika – pierwszego egzemplarza utworu i prawo do zwielokrotniania utworu, tj. wytwarzania kolejnych egzemplarzy utworów²⁵. Prawo do rozporządzania utworem natomiast należy traktować jako podejmowanie wszelkich czynności prawnych zmierzających do umożliwienia innym podmiotom eksploatacji dzieła i do czerpania przez twórcę korzyści ekonomicznych związanych z eksploatacją²⁶. Najważniejszym autorskim prawem majątkowym jest prawo do wynagrodzenia, które polega na możliwości żądania odpowiedniej kwoty z tytułu korzystania przez inny podmiot z utworu w takim zakresie, jakim jest on objęty monopolem prawnoautorskim.

Ochrona autorskich praw majątkowych przebiega na płaszczyźnie zarówno karnej (art. 115-123 u.p.a.p.p.), jak i cywilnoprawnej. Na tej drugiej, zgodnie z art. 79 u.p.a.p.p. uprawniony, a więc także zakonna osoba prawna – jako prawny nabywca od profesora autorskich praw majątkowych – może wystąpić do osoby, która te prawa naruszyła z żądaniem:

²³ J. BARTA, R. MARKIEWICZ, *Prawo autorskie*, Warszawa 2013, s. 125.

²⁴ E. TRAPLE, w: *Prawo autorskie*, J. Barta (red.), System prawa prywatnego, t. 13, Warszawa 2007, s. 121.

²⁵ Zob. M. POŹNIAK-NIEDZIELSKA, *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Zarys wykładu*, Bydgoszcz 2006, s. 58-61.

²⁶ E. TRAPLE, dz. cyt., s. 121.

1. zaniechania naruszenia,
2. usunięcia skutków naruszenia,
3. naprawienia wyrządzonej szkody,
4. wydania uzyskanych korzyści.

Warto mieć tu na uwadze, że każdy podmiot, któremu przysługują majątkowe prawa autorskie może nie tylko wystąpić z roszczeniem o naprawienie wyrządzonej szkody na zasadach ogólnych (art. 471 k.c.), ale – co należy uznać za przejaw szczególnej ochrony praw autorskich – może żądać zapłaty sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności, a gdy naruszenie jest zawinione – nawet trzykrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu (art. 79 ust. 1 pkt 3 lit. b u.p.a.p.p.)²⁷. Obie ścieżki procesowe wzajemnie się wykluczają, co oznacza, że podmiot, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, powinien podjąć decyzję o wyborze jednej z nich.

Niezależnie od wyżej wymienionych roszczeń, uprawniony z tytułu autorskich praw majątkowych, którego prawa zostały naruszone, zgodnie z art. 79 ust. 2 u.p.a.p.p. może dodatkowo domagać się jednokrotnego albo wielokrotnego ogłoszenia w prasie oświadczenia o odpowiedniej treści i formie lub podania do publicznej wiadomości części albo całości orzeczenia sądu wydanego w rozpatrywanej sprawie, w sposób i w zakresie określonym przez sąd.

²⁷ W wyroku z dnia 23 czerwca 2015 r. (SK 32/14) Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 79 ust. 1 pkt 3 lit. b u.p.a.p.p. jest niezgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 w związku z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie, w jakim zobowiązuje do zapłaty trzykrotności stosownego wynagrodzenia podmiotowi uprawnionemu z tytułu autorskich praw majątkowych. Wyrok Trybunału wszedł w życie z dniem ogłoszenia, tj. 1 lipca 2015 r., Dz.U. z 2015 r. poz. 932. Z tą datą ww. przepis u.p.a.p.p. utracił moc w zakresie dotyczącym wysokości ryczałtowego odszkodowania związanego z zawinionym naruszeniem autorskich praw majątkowych.

3. Problem wygasalności autorskich praw majątkowych

Uprawnienia z tytułu autorskich praw majątkowych w znacznym stopniu podobne są do uprawnień, które przysługują właścicielowi rzeczy. Wydawać by się zatem mogło, że tak jak uprawnienia właścicielskie nie powinny one wygasać po upływie określonego czasu. Prawo autorskie przyjęło jednak odmienną konstrukcję, wprowadzając czasowe ograniczenie ochrony autorskich praw majątkowych. Trwa ona za życia autora i określony czas po jego śmierci. Konwencja berneńska²⁸ zalecała okres 50 lat ochrony *post mortem auctoris*. Twórcy konwencji berneńskiej ustanowili w ten sposób ochronę interesów majątkowych autorów oraz dwóch pokoleń ich zstępnych. Z uwagi na wydłużenie średniego okresu życia w krajach Unii Europejskiej i różnice w określeniu czasu ochrony w państwach członkowskich, prawodawca europejski wydał dyrektywę o czasie ochrony²⁹, której art. 1 ust. 1 stanowi: „Prawa autora utworu literackiego lub artystycznego w rozumieniu art. 2 Konwencji berneńskiej podlegają ochronie w okresie życia autora i przez okres 70 lat licząc od dnia jego śmierci, niezależnie od daty zgodnego z prawem podania utworu do publicznej wiadomości”. Dyrektywa ta została implementowana do polskiego systemu prawa jeszcze przed przystąpieniem do Unii Europejskiej, tj. ustawą z dnia 9 czerwca 2000 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych³⁰, przez wprowadzenie 70-letniego okresu ochrony autorskich praw majątkowych (art. 36. u.p.a.p.p.). Stanowi on, że z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, autorskie prawa majątkowe gasną z upływem lat siedemdziesięciu:

²⁸ Akt paryski konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 24 lipca 1971 r., załącznik do Dz.U. z 1990 r. nr 82 poz. 474. Zob. szeroko J. BŁEZYŃSKI, *Konwencja berneńska a polskie prawo autorskie*, Warszawa 1979, s. 294 i n.

²⁹ Dyrektywa Rady 93/98/EWG z dnia 29 października 1993 r. w sprawie harmonizacji czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw, Dz.Urz. WE L 290 z 24.11.1993 r., uchylona dyrektywą 2006(...)WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych, Dz.Urz. UE L 372/12 z 27.12. 2006 r.

³⁰ Dz.U. z 2000 r. nr 53 poz. 637.

1. od śmierci twórcy, a do utworów współautorskich – od śmierci współtwórcy, który przeżył pozostałych;
2. w odniesieniu do utworu, którego twórca nie jest znany – od daty pierwszego rozpowszechnienia, chyba że pseudonim nie pozostawia wątpliwości co do tożsamości autora lub jeżeli autor ujawnił swoją tożsamość;
3. w odniesieniu do utworu, do którego autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca – od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy utwór nie został rozpowszechniony – od daty jego ustalenia;
4. w odniesieniu do utworu audiowizualnego – od śmierci najpóźniej zmarłej z wymienionych osób: głównego reżysera, autora scenariusza, autora dialogów, kompozytora muzyki skomponowanej do utworu audiowizualnego;
5. w odniesieniu do utworu słowno-muzycznego, jeżeli utwór słowny i utwór muzyczny zostały stworzone specjalnie dla danego utworu słowno-muzycznego – od śmierci później zmarłej z wymienionych osób: autora utworu słownego albo kompozytora utworu muzycznego.

W każdym z ww. przypadków obowiązuje zasada, iż czas trwania autorskich praw majątkowych liczy się w latach pełnych następujących po roku, w którym nastąpiło zdarzenie, od którego rozpoczyna się bieg 70-letniego terminu (art. 39 u.p.a.p.p.), co oznacza, iż znaczenie ma rok danego zdarzenia, nie zaś data dzienna. Po upływie tego okresu autorskie prawa majątkowe wygasają, a utwór przechodzi do tzw. domeny publicznej³¹. Korzystanie z niego, a więc także jego zwielokrotnianie w celach komercyjnych, może zostać wykorzystane przez wydawców, którzy *ante* czy *post mortem* nie nabyli autorskich praw majątkowych. Jeśli więc podmiotem uprawnionym z tego tytułu

³¹ Szerzej na ten temat T. TARGOSZ w: *Domena publiczna w prawie autorskim*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej 2007, z. 100, s. 539-540.

była zakonna osoba prawna, jej zgoda nie będzie już wtedy wymagana, co w pewnym sensie można przyrównać do wyłączenia³².

W kontekście omawianego zagadnienia istotne znaczenie dla zakonnej osoby prawnej, szczególnie w sytuacji gdy profes za życia nie opublikował swego utworu, może mieć art. 99¹ u.p.a.p.p. Na jego podstawie wydawcy, który jako pierwszy w sposób zgodny z prawem opublikował lub w inny sposób rozpowszechnił utwór, którego czas ochrony już wygasł, a jego egzemplarze nie były jeszcze publicznie udostępniane, przysługuje wyłączne prawo do rozporządzania tym utworem i korzystania z niego na wszystkich polach eksploatacji przez okres dwudziestu pięciu lat od daty pierwszej publikacji lub rozpowszechnienia. Prawo to należy do kategorii tzw. praw pokrewnych. Uznaje ono za godny ochrony wkład organizacyjny i finansowy wydawców utworów pośmiertnych. Chroni także interes majątkowy wydawcy, który jako pierwszy w sposób zgodny z prawem opublikował lub w inny sposób rozpowszechnił utwór, którego czas ochrony już wygasł, a jego egzemplarze nie były dotąd publicznie udostępnione³³.

4. Wykonywanie autorskich praw osobistych zmarłego profesy zakonnej

W związku z wygaśnięciem autorskich praw majątkowych, obserwuje się dość powszechne zjawisko rezygnacji z ochrony osobistej zmarłego autora. Jest to spowodowane zarówno rozluźnieniem, wraz z wygaśnięciem ochrony majątkowej, więzów łączących spadkobierców autora z jego dziełem, jak i tym, że wobec swobody wykorzystania utworu i braku wobec tego wpływu spadkobierców na wykorzystanie utworu, o zaistniałym naruszeniu autorskich dóbr osobistych następcy prawni twórcy albo wcale się nie dowiadują, albo dowiadują

³² Problem wygasalności autorskich praw majątkowych szeroko przedstawia J. MAZURKIEWICZ, *Kapitalizm tak! Wypaczenia nie! – czyli o rzekomo niewątpliwej ratio legis wygasania autorskich praw majątkowych*, w: *Oblicza prawa cywilnego. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Błęszyńskiemu*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, Warszawa 2013, s. 278-307, wraz z zaprezentowanymi tam poglądami piśmiennictwa.

³³ P. ŚLĘZAK, dz. cyt., s. 107.

się ze znacznym opóźnieniem, czyniącym interwencję praktycznie bezcelową³⁴. Taka sytuacja nie powinna być jednakże regułą w odniesieniu do autorskich praw osobistych zmarłego profesora zakonnego. Bo choć osobiste prawa autorskie nie podlegają w świetle prawa dziedziczeniu, to nic nie stoi na przeszkodzie, aby twórca (najlepiej z przywołaniem art. 78 ust. 2 u.p.a.p.p.) w treści testamentu wyraził swoją wolę, imiennie wskazując instytut zakonny jako podmiot³⁵, który *post mortem* może występować z roszczeniami o ochronę jego autorskich praw osobistych³⁶. Zgodnie z art. 16 u.p.a.p.p. chronią one nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem, a w szczególności prawo do:

1. autorstwa utworu,
2. oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo,
3. nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania,

³⁴ J. BŁESZYŃSKI, *Prawo autorskie*, Warszawa 1988, s. 74.

³⁵ W piśmiennictwie podkreśla się pełną swobodę twórcy w określaniu podmiotów upoważnionych do wykonywania i ochrony autorskich praw osobistych po jego śmierci. Zob. J. BARTA, M. CZAJKOWSKA-DĄBROWSKA, Z. CWIĄKAŁSKI, R. MARKIEWICZ (red.), E. TRAPLE, *Komentarz do art. 78 ustawy z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, w: *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Komentarz, Warszawa 2001, pkt 17.

³⁶ Przepisy prawa autorskiego nie stanowią w tym zakresie wyłącznej podstawy dochodzenia roszczeń, ale pozostają w zbiegu z art. 24 § 3 k.c., który stanowi: „Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”. Oznacza to, że środki ochrony przewidziane przepisami prawa cywilnego i autorskiego mogą być stosowane zarówno kumulatywnie, jak i alternatywnie. Decydujący w tej mierze powinien być wybór osoby zainteresowanej (wyrok SN z dnia 5 stycznia 2001 r., V CKN 499/00, LEX nr 53112); tak również J. BARTA, R. MARKIEWICZ w: *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. J. Barta, R. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 473.

4. decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności,
5. nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Ustawodawca, mówiąc wprost o nieograniczonej w czasie więzi twórcy ze swoim utworem, wyraźnie wskazał, że ochrona autorskich praw osobistych może być również realizowana po śmierci autora. Jego autorskie prawa osobiste trwają wtedy nadal jako dobra osobiste zmarłego twórcy³⁷. W kontekście omawianego zagadnienia istotnego znaczenia nabiera wprowadzenie do prawa własnego instytutu zakonnego regulacji, w myśl której profes w testamencie wskazuje instytut zakonny jako podmiot w pierwszej kolejności uprawniony do wykonywania jego autorskich praw osobistych. Jeśli zaś pozostawia po sobie bogatą spuściznę publikacji naukowych, a do ochrony jego autorskich praw osobistych potrzebna jest wiedza specjalistyczna, zobowiązany byłby rozważyć potrzebę wskazania wybranej uczelni. Gdyby wskazana w testamencie uczelnia *post mortem* nie podejmowała w tym kierunku żadnych działań, wtedy podmiotem uprawnionym do ochrony autorskich praw osobistych profesa byłby instytut zakonny.

Po śmierci twórcy treść autorskich praw osobistych nie ulega zmianom. Uprawniona z tytułu testamentu zakonna osoba prawna może zatem być uprawniona do podjęcia decyzji o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, a później o jego rozpowszechnianiu, szczególnie gdy zmarły profes decyzję w tym zakresie pozostawił rozrządzeniem testamentowym instytutowi zakonnemu. Dodatkowo wskazać należy, że potrzeba zapewnienia pośmiertnej ochrony autorskiego dobra osobistego w postaci zapewnienia nienaruszalności treści i formy utworu (w piśmiennictwie zwanego również prawem do integralności dzieła) oraz jego rzetelnego wykorzystania wydaje się być nawet bardziej znacząca *post mortem*, niż ma to miejsce za

³⁷ Por. J. BARTA, R. MARKIEWICZ, dz. cyt., s. 589, a także J. BŁESZYŃSKI, *Ochrona autorskich dóbr osobistych*, w: T. Szymanek (red.), *Naruszenia praw na dobrach niematerialnych*, Warszawa 2001, s. 53.

życia twórcy³⁸. Nie można bowiem wykluczyć, że po przejściu dzieła do tzw. domeny publicznej, korzystanie z niego może dalece odbiegać od celu jaki przyświecał profesowi zakonnemu przy powstaniu utworu, a w skrajnych przypadkach nawet wypaczać jego przesłanie.

Zakończenie

W Liście okólnym Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego z 21 grudnia 2004 r., skierowanym do przełożonych generalnych na temat administrowania dobrami doczesnymi w instytutach zakonnych, przypomina się, że „wszystkie dobra należące do jakiegokolwiek instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostolskiego są uznawane przez prawo za dobra kościelne, w zarządzaniu którymi należy przestrzegać zasad i celów wskazanych w kan. 1254 § 2 (zob. także kan. 634 § 2 i 635 § 2), tak by strzec i dawać świadectwo fundamentalnego ducha ubóstwa, i w każdym razie wystrzegać się celów handlowych i spekulacyjnych (kan. 286 i 672)”³⁹.

Wydaje się, iż mając na względzie powyższe wskazania, można i należy łączyć je w sposób komplementarny z kan. 1284 § 1 KPK/83, który nakłada na wszystkich zarządców dóbr kościelnych, a więc także na zarządców zakonnych osób prawnych, obowiązek wypełniania swych zadań ze starannością dobrego ojca rodziny (*patrisfamilas*). I dlatego za dobrego ojca rodziny zakonnej będzie można uznać takiego przełożonego, który działając w imieniu i na rzecz zakonnej osoby prawnej – podmiotu posiadającego tytuł prawny do autorskich praw majątkowych członków instytutu zakonnego – zapewni w granicach prostoty właściwej ewangelicznemu świadectwu wszechstronną i skuteczną ochronę prawnoautorską, uniemożliwiając w szczególności uzyskiwanie nienależnych korzyści przez podmioty zewnętrzne, a przy tym nie będzie zaniedbywał – jeśli wystąpi taka

³⁸ Por. J. MAZURKIEWICZ, *Non omnis moriar. Ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Wrocław 2010, s. 95.

³⁹ T. RINCON-PEREZ, w: P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2011, s. 516.

potrzeba – wykonywania osobistych praw autorskich po śmierci profesa wieczystego.

Copyrights protection of the monastic profes *post mortem auctoris*

Members of male and female monastic institutes, by publicly placing a vow of poverty, usually renounce the ownership of all temporal goods. If they are the authors of any work, they are entitled – just like every artist – to the copyright protection. Then, the actual disposers of the authorizations due to proprietary copyrights, when obtaining economic benefits is involved, are their religious congregations. There is no obstacle for the monastic profes to pick out the religious institute as an entity that will execute proprietary copyrights upon their death, protecting particularly the integrity of the content and form of the works created by them.

SŁOWA KLUCZOWE: prawa zmarłych; ochrona praw autorskich; zakonnik; testament

KEY WORDS: the rights of the dead; copyrights protection; monk; a will

NOTA O AUTORACH:

KS. PROF. ZW. DR HAB. WIESŁAW WENZ – Kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Prawa Wyznaniowego Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

MICHAŁ SKWIERCZYŃSKI – doktorant, Katedra Prawa Kanonicznego i Prawa Wyznaniowego, Instytut Historii Kościoła i Teologii Pastoralnej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.